

MACIEJ MOSZCZYŃSKI
PATRYCJA BRYCZEK-WRÓBEL

EWOLUCJA POJĘCIA ODPORNOŚCI SPOŁECZNEJ WSKUTEK DOŚWIADCZEŃ PANDEMII COVID-19 I KRYZYSU IMIGRACYJNEGO

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF SOCIAL RESILIENCE
AS A RESULT OF THE EXPERIENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC
AND THE IMMIGRATION CRISIS

Abstract. Social resilience is gaining increasing interest among researchers as it helps prepare society for various types of crisis situations. Starting from ecological threats and natural disasters to economic and health threats, and up to threats occurring during armed conflict. Unfortunately, the concept of social resilience remains heterogeneous, and its definitions are not always consistent with the intentions of the creators of this concept. The aim of the article is to review the current definitions in the literature and to indicate how contemporary researchers define social resilience. The means to achieve this goal is to review definitions of social resilience over the past five years (2019-2023) from journals indexed in the Scopus database. This review helps to show the evolution of the concept of social resilience, which is the result of the experiences of the COVID-19 pandemic, migration problems and Russia's armed assault on Ukraine.

Keywords: resilience; social resilience; community resilience; overview.

Mgr MACIEJ MOSZCZYŃSKI – Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania, Instytut Bezpieczeństwa i Obronności, adres do korespondencji: ul. gen. Sylwestra Kaliskiego 2B, 00-908 Warszawa; e-mail: maciej.moszczyński@wat.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3005-263X>.

Dr PATRYCJA BRYCZEK-WRÓBEL – Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania, Instytut Bezpieczeństwa i Obronności, adres do korespondencji: ul. gen. Sylwestra Kaliskiego 2B, 00-908 Warszawa; e-mail: patrycja.bryczek-wrobel@wat.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7154-7335>.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

WPROWADZENIE

Pojęcie odporności (ang. *resilience*) cieszy się obecnie rosnącym zainteresowaniem badaczy. Można stwierdzić, za Walkerem, że odporność jest teraz w modzie (Walker, 2020). Moda ta nie wydaje się jednak nierozsądna albo próżna, ponieważ wynika z nadziei na lepsze przygotowanie społeczeństwa do obecnych i przyszłych zagrożeń, które jest możliwe dzięki świadomemu budowaniu odporności społeczeństw, miast i gospodarstw domowych. Niestety ta wzmożona popularność koncepcji odporności sprawia, że co raz częściej odporność jest rozumiana błędnie. Koncepcja w domenie naukowej została po raz pierwszy sformułowana ponad 50 lat temu przez badaczy nauk ekologicznych (Holling, 1973). Dlatego konieczne staje się wyjaśnienie nie tylko czym jest, lecz także czym nie jest odporność, aby umożliwić właściwe stosowanie tego pojęcia i wykorzystywanie tej koncepcji w prawidłowy sposób.

Odporność, mówiąc najprościej, oznacza naturalną zdolność systemów albo ich części do absorpcji i odzyskania sprawności po wystąpieniu niebezpiecznego zdarzenia (Saja i in., 2021; Timmerman, 1981, s. 21). Można zdefiniować ją również jako zdolność do radzenia sobie ze wstrząsami i do dalszego funkcjonowania w ten sam sposób (Walker, 2020). Oznacza to, że odporność będzie stanowić miarę tego, jak bardzo dany obiekt (ekosystem, firma albo społeczeństwo) może się zmienić bez utraty swojego pierwotnego stanu. To także zdolność do odbijania się od dna (Tennakoon i Nadira, 2021), która pozwala odzyskać równowagę po przebytych wstrząsach i kryzysach. Jest to w dużej mierze zbieżne ze znaczeniem łacińskiego terminu *resiliere*, który oznacza ‘odskoczyć’ albo ‘wrócić do pozycji wyjściowej’ (Tennakoon i Nadira, 2021; Klein i in., 2003).

Powszechnie termin odporności wykorzystywany jest od dziesięcioleci, ale na gruncie naukowym pojawił się za sprawą prac Hollinga, który opisywał zdolność ekosystemu do wytrzymania zakłóceń i zmian, jednocześnie zachowując swoje podstawowe funkcje i struktury (Holling, 1973). Obecnie termin wykorzystywany jest nie tylko w ekologii, lecz także w innych obszarach badań. Jednym z tych obszarów są nauki społeczne, gdzie przedmiotem dociekań jest szczególnie rodzaj odporności przypisany zbiorowościom społecznym, czyli odporność społeczna (ang. *social resilience*; dalej: OS).

Za pierwsze badanie opisujące odporność społeczną jest uznawana praca Adgera dotycząca ekosystemów (a konkretnie przekształceń lasów namorzynowych), w której zdefiniował ją jako „zdolność społeczności do wytrzymania zewnętrznych wstrząsów dla ich infrastruktury społecznej”¹ (Adger, 2000, s. 361). Ta zdolność

¹ Tłumaczenie autora.

pozwala społeczności radzić sobie m.in. w sytuacjach kryzysowych i dostosowywać do zmian społecznych, politycznych, środowiskowych lub gospodarczych (Adger, 2000, s. 347). W ujęciu Adgera, OS jest definiowana na poziomie społeczności, a nie jednostki (Dagdeviren i in., 2020; Adger, 2000). Badając system społeczny, Adger zauważył również, że pojęcie odporności w rozumieniu ekologicznym jest niewystarczające do opisu tego zjawiska w społeczeństwach, ponieważ nie uwzględnia roli instytucji społecznych, które wyznaczają model zachowań społecznych i formalnych struktur władzy oraz prawa (Pereirinha i Pereira, 2021; Adger, 2000, s. 357). Oznacza to, że konieczne jest odmienne traktowanie kwestii odporności jednostek i odporności społecznej, ponieważ odporność całego społeczeństwa jest zdecydowanie czymś więcej, niż jedynie sumą odporności budujących ją jednostek.

Analiza literatury przedmiotu pokazuje, że chociaż definicja Adgera jest powszechnie uznawana za punkt wyjścia do naukowych rozważań o odporności społecznej, to termin ten wciąż nie jest jasny zarówno pod względem interpretacji, jak i sposobów pomiaru. Dla przykładu, Bruneau stwierdza, że OS to zdolność, która pozwala nie tylko radzić sobie z powstrzymaniem i łagodzeniem skutków kryzysów i zagrożeń w teraźniejszości, lecz także przeprowadzać działania naprawcze, które minimalizują skutki przyszłych kryzysów i zagrożeń (2003, s. 735). Z kolei Kofinas zauważa, że istnieje nie jeden, a dwa rodzaje OS, tj. (1) zdolność systemu społecznego do zmniejszenia podatności na zagrożenia i ułatwienia adaptacji w trudnych warunkach oraz (2) zdolność systemu społeczno-ekologicznego do utrzymania preferowanych (przez społeczność) sposobów działalności gospodarczej (CARRI, 2013).

Inni badacze wskazują, że OS to coś więcej, niż tylko możliwość adaptacji i powrotu systemu do stanu sprzed kryzysu. Jest to zdolność do jego przekształcenia w nową formę, która staje się potencjalnie silniejsza w obliczu kolejnych wyzwań środowiskowych, społecznych, gospodarczych lub politycznych (Maclean i in., 2014, s. 146).

Widoczny jest też istniejący w literaturze podział OS na dwa podstawowe rodzaje działań – reaktywnych (tj. radzenia sobie z niekorzystnymi warunkami i dostosowywania się do nich), a także proaktywnych, czyli poszukiwania i tworzenia opcji, a tym samym nauki oraz rozwijania kompetencji w radzeniu sobie z zagrożeniami (Obrist i in., 2010, s. 289). Ponadto badacze zauważają, że odporność społeczna jest zdolnością systemu społecznego do zapewnienia, że funkcja systemu utrzymuje się poprzez adaptację i uczenie się, a zatem powinna być traktowana nie jako wynik, ale jako proces (Doorn, 2015).

Ta różnorodność definicji sprawia, że OS wciąż pozostaje jedną z najmniej rozumianych dziedzin odporności, a jej definicje mogą wydawać się rozmyte albo mylące (Larimian i in., 2020). Dlatego poniższy artykuł ma ukazać jak współcześnie rozumiana jest OS i w jakim kierunku przebiega jej ewolucja, uwzględniając ostatnie doświadczenia pandemii COVID-19, kryzysu migracyjnego oraz pełnowymiarowej inwazji Rosji na Ukrainę.

1. METODY

Aby zbadać, czy w latach 2019-2023 możemy mówić o jakiegokolwiek ewolucji rozumienia OS, autorzy zastosowali etapy analizy znane z metody metaanaliz PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses). Posłużyły one do wyboru badań, wykorzystanych do szczegółowego przeglądu, bazując na czterech krokach: identyfikacji, screeningu, kwalifikacji i włączenia – (ang. *identification, screening, eligibility, inclusion*).

Na etapie identyfikacji artykuły opublikowane w latach 2019-2023 w bazie Scopus zostały przeszukane przy użyciu ciągu wyszukiwania „(Social) OR (Resilience)” w tytule, abstrakcie i słowach kluczowych. Wynikiem wyszukiwania było 3541 tytułów dostępnych w formule otwartego dostępu (Open Access), które zostały zredukowane do 300 w drugim etapie – screeningu – przy użyciu dalszych ograniczników, takich jak „odpowiednie obszary tematyczne i język angielski”. W etapie trzecim – kwalifikacji – zastosowano kryterium wykluczenia oparte na tytule i przeglądzie abstraktów, które zaowocowało 51 artykułami wybranymi do przeglądu pełnotekstowego. Na etapie czwartym – włączenia – zidentyfikowano 3 główne konteksty współczesnych badań, które pokazują ewolucję pojęcia OS. Konteksty te uzyskano z pełnotekstowej analizy 51 manuskryptów wytypowanych w procesie PRISMA oraz 7 manuskryptów ze znajdujących się w przeanalizowanych artykułach odniesień dotyczących odporności społecznej.

2. DOŚWIADCZENIA PANDEMII COVID-19

Pierwszy zidentyfikowany obszar badań nad współczesnym zagadnieniem OS związany jest z doświadczeniami płynącymi z pandemii COVID-19, która jest uznawana za największe wyzwanie dla służby zdrowia, gospodarki i życia społecznego w XXI wieku (Daniel, 2020; Clemente-Suárez, 2021). Doświadczenia

te pokazują, że OS jest kluczem do naprawy społeczeństwa w następstwie zagrożenia egzystencjalnego i może być rozumiana jako skuteczny mechanizm przewycięzania trudnych do przewidzenia sytuacji (Alizadeh i Sharifi, 2022; Franke i Elliott, 2021; Fernández-Prados, 2020). Należy mieć jednak na względzie, że dla OS kluczowe są nie tylko instytucje (tak jak zauważał Adger), lecz także aspekty związane z cechami poszczególnych członków społeczności, np. ich wiara albo optymizm, które również pozytywnie korelują ze wzrostem OS w danej społeczności.

Wynika to z tego, że w walce z zagrożeniami istotna jest równocześnie współpraca ludzi i zdolność społeczności do unikania zakłóceń społecznych w trudnych sytuacjach (Alizadeh i Sharifi 2021). Co sprawia, że poza rolą instytucji, ważny jest także kapitał społeczny wynikający z trzech aspektów – przywiązania do miejsca, poczucia wspólnoty i uczestnictwa obywateli (Alizadeh i Sharifi 2021; Noris, 2008). Co więcej, OS wcale nie musi wynikać wyłącznie ze sztywnych zasad i reguł, wręcz przeciwnie – może być wytworem kreatywnego procesu, w trakcie którego ludzie wybierają działania z szerokiej gamy rozwiązań, będące czymś znacznie więcej, niż tylko wykorzystaniem dostępnych zasobów (Andia i Chorev, 2021). Odporność społeczną można zatem określać, w pewnym stopniu, jako zdolność do kreatywnego radzenia sobie z trudnościami (Alizadeh i Sharifi, 2022).

Podejście to prowadzi do współczesnego rozumienia odporności społecznej na dwóch różnych poziomach: jednostek w społeczeństwie i społeczeństwa jako systemu społecznego (Pereirinha i Pereira, 2021). Oznacza to, że budowanie OS wymaga równocześnie wzmocnienia u ludzi poczucia własnej sprawczości, zmniejszania ograniczeń, które blokują swobodę działania oraz wzmocnienia instytucji społecznych i państwowych, które mogą wspierać wysiłki ludzi w radzeniu sobie z zagrożeniami (Pereirinha i Pereira, 2021). Ważna jest nie tylko sama skuteczność działania instytucji, lecz także zaufanie obywateli, które przyczyni się do tego, aby chcieli z tych instytucji korzystać (Kostenko i in., 2022).

Mając to na względzie, można stwierdzić, że wysiłek, jaki musimy włożyć w wypracowanie wysokiej OS, nie będzie mały. Co więcej, nie będzie to koszt jednorazowy, ponieważ odporność społeczna jest ciągłym procesem, a nie stanem, który można osiągnąć na stałe (Doorne, 2015), dlatego konieczne jest jej stałe wzmocnianie. Mimo tego warto ten wysiłek podjąć, ponieważ budowanie tego rodzaju odporności pozwala przygotować społeczeństwo zarówno na zagrożenia znane z przeszłości, jak i nowe, które dopiero mogą nadejść. W tym ujęciu OS może być traktowana już nie tylko jako teoria, lecz także metafora i strategia przygotowań do przyszłej katastrofy (Kostenko i in., 2022;

Norris i in., 2008). Stanowiąc w ten sposób alternatywę dla zarządzania kryzysowego, pozwalającą radzić sobie w nierutynowych, mało prawdopodobnych sytuacjach, które w poważny sposób wpływają na społeczeństwo (Boin i in., 2010, s. 2-5).

Doświadczenia pandemii COVID-19 pokazały, że metodologia badań OS wymaga pewnej zmiany podejścia. Jej wcześniejsze postrzeganie było efektem badań katastrof naturalnych, takich jak trzęsienia ziemi, pożary czy zmiany klimatyczne, dlatego nie jest wystarczające do opisu nowych zjawisk, które zaobserwowano w trakcie i po pandemii (Busic-Sontic i Schubert, 2023; Khoja i in., 2020). Po kryzysie pandemicznym ważne czynniki sprzyjające odporności społecznej, m.in. sieci społeczne lub wsparcie społeczne, zaczęto interpretować w inny sposób albo uzupełniono je o dodatkowe zmienne.

Przykładem są elementy budujące spójność społeczną (przywiązanie do miejsca, więzi społeczne, zaufanie społeczne), skuteczność społeczności (wiara w przezwyciężenie kryzysu), a także dostęp do wiarygodnych informacji oraz przekonania kulturowe/religijne, które uznano za czynniki przydatne do oceny OS społeczności w kryzysie pandemicznym (Busic-Sontic i Schubert, 2023).

3. BUDOWANIE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Drugi zidentyfikowany obszar badań nad współczesnym zagadnieniem odporności społecznej związany jest z szeroko rozumianą polityką zrównoważonego rozwoju, która ma sprostać wyzwaniom wynikającym ze zmian społecznych, gospodarczych i klimatycznych. Zapewniając w ten sposób stabilne i równe warunki do rozwoju i wzrostu nie tylko tzw. centrum, lecz także peryferii i terenów mniej zurbanizowanych.

Badania te pokazują konieczność budowania więzi zarówno w ramach lokalnej wspólnoty (np. w obszarach wiejskich), jak i więzi wspólnot lokalnych z innymi regionami (Young, 2019). Konieczne do tego jest stworzenie polityki regionalnej władz nastawionej na tworzenie odpowiedniego ekosystemu miejskiego (i wiejskiego), który pozwala budować odporność społeczną (Fernandes, 2019; Säumel i in., 2019). W tym ujęciu zainteresowanie badaczy skupiać się może na trzech wymiarach – miejskim, regionalnym oraz na poziomie osoby lub gospodarstwa domowego (Larimian i in., 2020; Meerow i in., 2016; Jones i Tanner, 2017; Boschma, 2014). Przy czym wskazane jest zaczynać obserwację od małych społeczności, a nawet rodzin, a następnie przekładać efekty naszych spostrzeżeń na całe społeczeństwo (Haynes i in., 2023).

Interesującym, pojawiającym się w literaturze postulatem jest budowanie tzw. odpornego sąsiedztwa (ang. *resilient neighborhood*). To sąsiedztwo, gdzie mieszkańcy są pewni swoich kompetencji i gotowi są do wspólnego działania, co pozwala szybko reagować na rzeczywiste i potencjalne zagrożenia. To także sąsiedztwo, gdzie istnieją silne więzi społeczne i poczucie przynależności do wspólnot, co wspiera kolektywne działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa i dobrobytu sąsiedztwa (Larimian i in., 2020).

Należy jednak pamiętać, że nawet w zbliżonym do ideału społeczeństwie zawsze będą istnieć dwie grupy działające pro- lub antyspołecznie. Powoduje to konieczność podziału na pro- i antyspołeczne formy odporności, gdzie prospołeczna odporność to wyłącznie taka, która służy dobru publicznemu. (Gerrand, 2022). Aby budować prospołeczną odporność konieczne jest, m.in. dostarczenie odpowiednich zasobów ludzkich, odpowiednie zarządzanie, sprawiedliwy podział zasobów gospodarczych, obiekty budowlane oraz zasoby naturalne (Huang i Peng, 2023).

W przypadku perspektywy OS związanej ze zrównoważonym rozwojem, konieczne zatem będzie prowadzenie polityki zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym, uwzględniającym działania budujące odporność miast, regionów, a także zbiorowości oraz jednostek. Sformułowanie polityki zrównoważonego rozwoju w zakresie budowania OS wymaga zatem badania odporności nie w ujęciu biologicznym, ale poprzez poszukiwanie czynników, które ją determinują, na które możemy wpływać i tych, które możemy kontrolować (Young, 2019).

4. ODPORNOŚĆ SPOŁECZNA W WARUNKACH BIEDY I KRYZYSU MIGRACYJNEGO

Trzeci zidentyfikowany obszar badań nad współczesnym zagadnieniem odporności społecznej związany jest z badaniami nad migracją oraz społecznościami funkcjonującymi w długotrwałym kryzysie lub niedostatku. Poprzez analizę biograficzną członków tych społeczności badacze zauważają, że nie można wcale mówić o prymacie OS jako cechy przynależnej wyłącznie do społeczeństwa, umniejszając tym samym znaczenie osobistych doświadczeń i umiejętności jednostki (Gray i Dagg, 2019). Co więcej, to jaką mamy osobistą odporność wynika nie tylko z naszej edukacji, lecz także z naszych przeżyć, a mówiąc dokładniej, ze sposobu postrzegania tych przeżyć. Nasza osobista OS jest efektem otrzymanej „szkoły życia”, która może zwiększyć lub zmniejszyć naszą pewność siebie w radzeniu sobie z trudnościami losu na

skutek odniesionych w trakcie tej wymagającej nauki sukcesów bądź porażek (Gray i Dagg, 2019). Oznacza to, że nie można zapominać, iż naszą odporność budują zarówno czynniki społeczne, jak i psychologiczne (Rose-Clarke i in., 2022).

Szczególnym przypadkiem jest funkcjonowanie jednostek w ekstremalnie trudnych warunkach życiowych, jakich doświadczają mieszkańcy najuboższych regionów, gdzie głód, przemoc i walka o przetrwanie jest ich codziennością, a działania instytucji rządowych nie występują albo są niewystarczające. Można mówić, że Ci ludzie żyją w warunkach chronicznego szoku (Fahlberg i in., 2019). W takich warunkach OS często może sprowadzać się głównie do zdolności i zasobów, którymi gospodarstwo domowe dysponuje i których używa, aby na przykład poradzić sobie z utratą produktów lub szkodami gospodarczymi, przystosować się do zmieniających się warunków klimatycznych lub przeprowadzić zmiany w celu uniknięcia ryzyka lub negatywnych skutków związanych z trwałymi lub okresowymi zagrożeniami (Porst i Sakdapolrak, 2020).

Zdolności te obejmują m.in.: elastyczność finansową i gotowość do podejmowania ryzyka, na przykład w zakresie nowych upraw, nowych technik, nowego biznesu; zdolność do uczenia się nowych rzeczy i korzystania z informacji i kontaktów dotyczących życia na wsi; oraz różnorodność dochodów lub źródeł utrzymania (Porst i Sakdapolrak, 2020).

Wychodząc z perspektywy rażącego niedostatku można również powiedzieć, że istotą tak rozumianej odporności społecznej nie musi być powrót do stanu wyjściowego, ale stworzenie nowej, lepszej rzeczywistości zgodnie z zasadą BBB – Build Back Better. Oznaczałoby to zmianę pojawiającego się w klasycznej definicji odporności społecznej słowa „adaptacja”, na „readaptacja” (Lin i Lin 2020). Aby lepiej poradzić sobie z rzeczywistością permanentnego kryzysu pomocne może być wykorzystanie pojęcia translokalnej odporności społecznej, która określana jest jako zdolność systemu społecznego, osadzonego translokalnie poprzez swoje mobilne i nieruchome komponenty do radzenia sobie ze stresem i perturbacjami lub do wykorzystania możliwości, które mogą pojawić się w różnych lokalizacjach i skalach, w celu utrzymania lub zwiększenia jego dobrobytu (Bunchuay-Peth i Sakdapolrak, 2019).

Planując walkę z utrwalonym kryzysem i biedą, istotnymi elementami budowania OS będzie więc głównie edukacja (Khan, 2021; Perugia, 2021) i walka z nierównościami tak, aby nie tylko przetrwać, lecz także wprowadzać zmiany w kierunku stworzenia bardziej sprawiedliwego systemu społecznego (Preston i in., 2022). W ujęciu tym widoczne jest przejście do traktowania odporności społecznej jako cechy bardziej aktywnej niż pasywnej (Preston i in., 2022). Cechę, która może być wspierana albo niszczone przez współczesne społeczeństwo

(Assmann i in., 2020). A skoro nie możliwości systemowego zażegnania zagrożeń, to jedyne co można to zmniejszać jego wpływ na społeczność poprzez promowanie budowania odporności (Hochard i in., 2021).

Perspektywa badań nad migracją i społecznościami funkcjonującymi w długotrwałym kryzysie lub niedostatku przynosi dwojakie wnioski. Po pierwsze, widzimy częściowo powracające zainteresowanie badaczy definicją psychologicznej odporności, która wynika z przeżyć i doświadczeń jednostki. Po drugie, uwypuklone zostają obiektywne przeszkody w budowaniu OS, które mogą być pokonane wyłącznie przez działania instytucjonalne (nierówny dostęp do dóbr, brak edukacji). Podobnie w przypadku badaczy badających skutki pandemii COVID-19, w sytuacji trwałego kryzysu na znaczeniu zyskują takie komponenty OS, jak więzi społeczne, poczucie wspólnoty i zdolność do kreatywnego radzenia sobie z trudnościami.

WNIOSKI

Analiza literatury pozwoliła wskazać na trzy konteksty współczesnych badań nad odpornością społeczną: (1) związany z pandemią COVID-19, (2) związany z równoważonym rozwojem, a także (3) związany z badaniami skupionymi na zjawisku biedy i migracji. Wbrew założeniom wyjściowym, analizując literaturę, nie zauważono osobnego kontekstu badań nad OS wynikającego z doświadczeń trwającej wojny na Ukrainie. Analiza pokazała, że w obecnym postrzeganiu OS możemy mówić o wzmożonym zainteresowaniu czynnikami proaktywnymi, które pozwalają społeczeństwu nie tylko przetrwać kryzys, lecz także wyjść z niego wzmocnionym. Oznacza to przejście z perspektywy socjoeologicznej, która skupia się na powrocie do stanu wyjściowego, do perspektywy proaktywnej (Haynes i in., 2023; Preston i in., 2022; Preston i in., 2022; Chhabra, 2021), która uwypukla zdolność transformacji istniejącego systemu w kierunku jego wzmocnienia i uodpornienia na przyszłe kryzysy.

Kolejnym zaobserwowanym kierunkiem, w którym ewoluuje rozumienie OS, jest wyeksponowanie znaczenia nie tylko działania instytucji, lecz także działań oddolnych członków społeczności, które nie wynikają z mocy prawa, a z więzi społecznych i poziomu zaufania społecznego (Busic-Sontic i Schubert 2023; Alizadeh i Sharifi, 2022; Peregrine, 2020; Young, 2019). Dzięki takiemu podejściu możliwe jest uwolnienie potencjału kreatywności do rozwiązywania problemów i radzenia sobie w kryzysie, dzięki czemu system staje się bardziej elastyczny i jest lepiej przygotowany zarówno na znane zagrożenia, jak i na te trudne do przewidzenia.

BIBLIOGRAFIA

- Adger W.N. (2000), *Social and ecological resilience: Are they related?*, Progress in Human Geography 24, nr 3, s. 347-364. <https://www.doi.org/10.1191/030913200701540465>
- Alizadeh H. i Sharifi A. (2021), *Analysis of the state of social resilience among different socio-demographic groups during the COVID-19 pandemic*, International Journal of Disaster Risk Reduction 64, artykuł 102514. <https://www.doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102514>
- Andia T. i Chorev N. (2021), *Inequalities and Social Resilience in Times of COVID-19*, Revista de Estudios Sociales, nr 78, s. 2-13. <https://doi.org/10.7440/res78.2021.01>
- Assmann M.L., Tolgensbakk I., Vedeler J. i Kjetil B. (2020), *Public employment services: Building social resilience in youth?*, Social Policy & Administration 55, nr 4, s. 659-673. <https://www.doi.org/10.1111/spol.12649>
- Boin A., Comfort L.K. i Demchak C.C. (2010), *The rise of resilience*, [w:] C. Demchak (red.), *Designing resilience: Preparing for extreme events*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, s. 1-12.
- Boschma R. (2014), *Towards an Evolutionary Perspective on Regional Resilience*, Regional Studies 49, nr 5, s. 733-751.
- Bruneau M., Chang S.E., Eguchi R.T., Lee G.C., O'Rourke T.D., Reinhorn A.M., Shinozuka M., Tierney K., Wallace W.A. i von Winterfeldt D. (2003), *A Framework to Quantitatively Assess and Enhance the Seismic Resilience of Communities*, Earthquake Spectra 19, nr 4, s. 733-752. <https://www.doi.org/10.1193/1.1623497>
- Bunchuay-Peth S. i Sakdapolrak P. (2019), *When the origin becomes the destination: Lost remittances and social resilience of return labour migrants in Thailand*, Area 52, nr 3, s. 547-557. <https://www.doi.org/10.1111/area.12598>
- Basic-Sontic A. i Schubert R. (2023), *Social resilience indicators for pandemic crises*. Disasters. <https://doi.org/10.1111/disa.12610>
- CARRI. (2013), *Definitions of Community Resilience*, An Analysis; Community & Regional Resilience Institute (CARRI): Dillon, CO, USA
- Chhabra G. (2021), *Social Resilience in the Labour Market: Learning from Young Adults with Visual Impairments in Oslo and Delhi*, YOUNG, nr 29(5), s. 508-528.
- Clemente-Suárez V.J., Navarro-Jiménez E., Moreno-Luna L., Saavedra-Serrano M.C., Jimenez M., Simón J.A. i Tornero-Aguilera J.F. (2021), *The impact of the COVID-19 pandemic on social, health, and economy*, Sustainability 13, nr 11, artykuł 6314. <https://doi.org/10.3390/su13116314>
- Daniel S.J. (2020), *Education and the COVID-19 pandemic*, Prospects 49, s. 91-96. <https://www.doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Doorn N. (2015), *Resilience indicators: Opportunities for including distributive justice concerns in disaster management*, Journal of Risk Research 20, nr 6, s. 711-731. <https://doi.org/10.1080/13669877.2015.1100662>
- Fahlberg A., Vicino T., Fernandes R. i Potiguara V. (2020), *Confronting chronic shocks: Social resilience in Rio de Janeiro's poor neighborhoods*, Cities 99, artykuł 102623. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102623>
- Fernández-Prados J.S., Lozano-Díaz A. i Muyor-Rodríguez J. (2020), *Factors explaining social resilience against COVID-19: The case of Spain*. European Societies 23, s. 111-121. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1818113>

- Franke V.C. i Elliott C.N., (2021), *Optimism and Social Resilience: Social Isolation, Meaninglessness, Trust, and Empathy in Times of COVID-19*, *Societies* 11, nr 2, s. 35-42. <https://doi.org/10.3390/soc11020035>
- Gerrand V. (2022), *Communicative channels for pro-social resilience in an age of polarization*, *First Monday* 27, nr 5. <https://doi.org/10.5210/fm.v27i5.12599>
- Gray J. i Dagg J. (2019), *Crisis, recession and social resilience: A biographical life course analysis*, *Advances in Life Course Research* 42, artykuł 100293. <https://www.doi.org/10.1016/j.alcr.2019.100293>
- Haynes P., Hart A., Eryigit-Madzamuse S., Wood M., Maitland J. i Cameron J. (2023), *The contribution of a complex systems-based approach to progressive social resilience*, *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*. <https://doi.org/10.1177/13634593231195784>
- Hochard, K. D., Hulbert-Williams N., Ashcroft S. i McLoughlin S. (2021), *Acceptance and values clarification versus cognitive restructuring and relaxation: A randomized controlled trial of ultra-brief non-expert-delivered coaching interventions for social resilience*, *Journal of Contextual Behavioral Science* 21, s. 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2021.05.001>
- Holling C. (1973), *Resilience and Stability of Ecological Systems*, *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, s. 1-23.
- Huang M.F. i Peng L.P. (2023), *Extracting Evaluation Factors of Social Resilience in Water Resource Protection Areas Using the Fuzzy Delphi Method*, *Sustainability* 15, nr 18, artykuł 13764. <https://doi.org/10.3390/su151813764>
- Jones L. i Tanner T. (2017), *Subjective resilience: Using perceptions to quantify household resilience to climate extremes and disasters*, *Regional Environmental Change* 17, s. 229-243. <https://www.doi.org/10.1007/s10113-016-0995-2>
- Khan A.A. (2021), *Effect and impact of indigenous knowledge on local biodiversity and social resilience in Pamir region of Tajik and Afghan Badakhshan*, *Ethnobotany Research and Applications* 22, s. 1-26. <https://www.doi.org/10.32859/era.22.03.1-26>
- Khoja L.R., Schubert J. i Joerin J. (2020), *Social Resilience Indicators for Disaster Related Contexts*, Literature Review, FRS Working Paper 2. Dostępny w: [https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/dual/frs-dam/documents/Social%20resilience_Working%20paper_final%20\(Jul-25-2020\).pdf](https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/dual/frs-dam/documents/Social%20resilience_Working%20paper_final%20(Jul-25-2020).pdf) [dostęp: 24.12.23].
- Klein R., Nicholls R. i Thomalla F. (2003), *Resilience to natural hazards: How useful is this concept?*, *Environmental Hazards* 5, nr 1, s. 35-45. <https://www.doi.org/10.1016/j.hazards.2004.02.001>
- Kofinas G. (2003), *Resilience of human-rangifer systems: Frames off resilience help to inform studies of human dimensions of change and regional sustainability*, *IHDP Update*, nr 2, s. 6-7.
- Kostenko A., Kozyntseva T., Opanasiuk V., Kubatko O. i Kuppenko O. (2022), *Social resilience management of Ukrainian territorial communities during the Covid-19 pandemic*, *Problems and Perspectives in Management* 20, nr 3, s. 1-11. [https://www.doi.org/10.21511/ppm.20\(3\).2022.01](https://www.doi.org/10.21511/ppm.20(3).2022.01)
- Larimian T., Sadeghi A., Palaiologou G. i Schmidt III R. (2020), *Neighbourhood Social Resilience (NSR): Definition, Conceptualisation, and Measurement Scale Development*, *Sustainability* 12, nr 16, artykuł 6363. <https://doi.org/10.3390/su151813764>
- Lin P. i Lin W. (2020), *Rebuilding Relocated Tribal Communities Better via Culture: Livelihood and Social Resilience for Disaster Risk Reduction*, *Sustainability* 12, nr 11, artykuł 4538. <https://doi.org/10.3390/su12114538>

- MacLean K., Cuthill M. i Ross H. (2013), *Six attributes of social resilience*, Journal of Environmental Planning and Management 57, nr 1, s. 144-156. <https://www.doi.org/10.1080/09640568.2013.763774>
- Meerow S., Newell J.P. i Stults M. (2016), *Defining urban resilience: A review*, Landscape and Urban Planning 147, s. 38-49. <https://www.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>
- Norris F.H., Stevens S.P., Pfefferbaum B., Wyche K.F. i Pfefferbaum R.L. (2008), *Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness*, American Journal of Community Psychology 41, nr 1-2, s. 127-150. <https://www.doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Obrist B., Pfeiffer C. i Henley R. (2010), *Multi-layered social resilience: A new approach in mitigation research*, Progress in Development Studies 10, nr 4, s. 283-293. <https://doi.org/10.1177/146499340901000402>
- Pereirinha J.A.C. i Pereira E. (2021), *Social resilience and welfare systems under COVID-19, A European comparative perspective*, Global Social Policy 21, nr 3, s. 569-594. <https://www.doi.org/10.1177/14680181211012946>
- Perugia F. (2021), *The attributes of social resilience: understanding refugees' housing choices*, Global Discourse 12, nr 2, s. 430-449. <https://www.doi.org/10.1332/204378921X16313167672263>
- Porst L. i Sakdapolrak P. (2020), *Gendered translocal connectedness: Rural-urban migration, remittances, and social resilience in Thailand*. Popul Space Place 26, nr 4. <https://doi.org/10.1002/psp.2314>
- Preston V., Shields J. i Akbar M. (2022), *Migration and Resilience in Urban Canada: Why Social Resilience, Why Now?*, Int. Migration & Integration 23, s. 1421-1441. <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00893-3>
- Rose-Clarke K., Nambutr W., Kongkamud A., Lertgrai W., Prost A., Benyakorn S., Albakri M., Devries K., Salisbury T. i Jampaklay A. (2022), *Psychosocial resilience among left-behind adolescents in rural Thailand: A qualitative exploration*, Sociology of Health & Illness 44, nr 1, s. 147-168.
- Saja A.M.A., Melissa T., Ashantha G. i Ziyath A.M. (2021), *A Critical Review of Social Resilience Properties and Pathways in Disaster Management*, International Journal of Disaster Risk Science 12, s. 790-804. <https://doi.org/10.1007/s13753-021-00378-y>
- Säumel I., Reddy S. i Wachtel T. (2019), *Edible City Solutions—One Step Further to Foster Social Resilience through Enhanced Socio-Cultural Ecosystem Services in Cities*, Sustainability 11, nr 4, s. 972-990. <https://doi.org/10.3390/su11040972>
- Tennakoon N. i Janadari N., (2021), *Organizational Resilience: What it is and what it isn't?: a Conceptual Review*, Wayamba Journal of Management 12, nr 1, s. 171-182. <http://doi.org/10.4038/wjm.v12i1.7520>
- Timmerman P. (1981), *Vulnerability, resilience and collapse of society, A review of models and possible climatic applications*. Toronto: Institute for Environmental Studies, University of Toronto.
- Walker B. (2020), *Resilience: what it is and is not*, Ecology and Society 25, nr 2, s. 11-13. <https://www.doi.org/10.5751/ES-11647-250211>

EWOLUCJA POJĘCIA ODPORNOŚCI SPOŁECZNEJ
WSKUTEK DOŚWIADCZEŃ PANDEMII COVID-19
I KRYZYSU IMIGRACYJNEGO

Streszczenie

Odporność społeczna (*social resilience*) cieszy się coraz większym zainteresowaniem badaczy, ponieważ pozwala przygotować społeczeństwo do wielu, różnego rodzaju sytuacji kryzysowych. Począwszy od zagrożeń ekologicznych i katastrof naturalnych poprzez zagrożenia ekonomiczne i zdrowotne, aż po zagrożenia występujące w trakcie konfliktu zbrojnego. Niestety pojęcie odporności społecznej (OS) wciąż pozostaje niejednorodne, a jego definicje nie zawsze są spójne z intencjami twórców koncepcji OS. Celem artykułu jest przegląd obecnych w literaturze definicji oraz wskazanie w jaki sposób współcześnie publikujący badacze definiują OS.

Środkiem do realizacji jest przegląd definicji OS z ostatnich pięciu lat (2019-2023), z czasopism zindeksowanych w bazie Scopus. Przegląd ten pozwala pokazać ewolucję pojęcia OS, która jest efektem doświadczeń pandemii COVID-19, problemów migracyjnych oraz napaści zbrojnej Rosji na Ukrainę.

Słowa kluczowe: odporność; odporność społeczna; odporność społeczności; przegląd.